

ӘОЖ 339 (574)

А.О. Ондаш

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: ainukon84@mail.ru

Экономикадағы «Голландық ауру» тұжырымдамасы

Мақалада экономикадағы «Голландық ауру» ұғымының теоретикалық аспектілері және Қазақстан Республикасында «голландық аурудың» салдары мен себептерінің ерекшеліктері (едәуір-шикізат ресурстары бар елдердің экономикалық дамуының ерекше құбылысы) қарастырылады. Бұл еңбекте Ресей мен Қазақстанда «голландық аурудың» болуы туралы мәселе ерекше қызығушылық тудырады. Көптеген зерттеушілер табиғи ресурстарды экспорттаушы елдерде «голландық аурудың» тек кейбір симптомдарының бар екендігін жартылай дәлелдеді немесе мұндай растауларды мүлдем таппады. Экономиканың дамуына ресурстардың болуының өзі емес, оған сай келетін жауаптар іздеу қажет және солармен байланысты әрекет ету болып табылады. Автор «голландық аурудың» болжамын талдайды және оны Excel бағдарламасының қателіктермен салыстырады.

Түйін сөздер: табиғи ресурстар, голландық ауру, феномен, болжам, белгі, шикізат.

A.O. Ongdash

The concept of «Dutch disease» in economy

The article deals the theoretical aspects of the concepts «Dutch disease» in economy and the reasons of feature and a consequence of «Dutch disease» (a phenomenon of economic development of the countries having considerable resources of raw materials) in Republic of Kazakhstan. In this paper is the question of existence of «Dutch disease» in Russia and Kazakhstan is of special interest. However many researchers have only partially confirmed existence of some symptoms of «Dutch disease» at the export countries of natural resources – or did not find such confirmations at all. After all obstacles for development of economy are created not by existence of resources in itself, and the related calls on which it is possible and it is necessary to look for adequate answers. The author analyzes a hypothesis of «Dutch disease» and compare it with error of the program Excel.

Key words: natural resource, Dutch disease, phenomenon, hypothesis, symptom, raw.

А.О. Ондаш

Концепция «Голландской болезни» в экономике

В статье рассматриваются теоретические аспекты понятия «голландская болезнь» в экономике и причины, особенности и последствия «голландской болезни» (феномен экономического развития стран, располагающих значительными ресурсами сырья) в РК. Особый интерес в данной работе представляет вопрос о наличии «голландской болезни» в России и Казахстане. Однако многие исследователи лишь частично подтвердили наличие некоторых симптомов «голландской болезни» у стран-экспортеров природных ресурсов – или вовсе не нашли таких подтверждений. Ведь препятствия для развития экономики создает не наличие ресурсов само по себе, а связанные с ним вызовы, на которые можно и нужно искать адекватные ответы. Автор анализирует гипотезу «голландской болезни» и сравнивает ее с ошибкой программы Excel.

Ключевые слова: природный ресурс, голландская болезнь, феномен, гипотеза, симптом, сырье.

«Голландық ауру» (ағылш. *the Dutch disease*) терминінің пайда болуы Нидерландыда ХХ ғ. 50-жылдарының соңы мен 60-жылдардың басында табиғи газдың біршама қорларының ашылуымен байланысты, бұл экономиканың экспорттық секторының құрылымына теріс ықпал етті. «Голландық ауру» ең алдымен өнеркәсіптен шикізат секторына, сондай-ақ сатылмайтын тауарлардың секторын анықтайтын қызмет көрсету саласына өндірістік ресурстар трансфері ретінде көрінеді (шикізаттың жоғары таратушылық экспорты сыртқы нарықтарда кедергісіз өткізілетін сауда тауарларының секторына жататыны түсінікті).

Осылайша, ғылыми әдебиетте «голландық ауру» деп газ, мұнай мен өзге де табиғи шикізаттың кен орнын дайындау немесе оған әлемдік бағаның өсуі салдарынан нарықтық экономиканың сатылатын (tradable) тауарлар (Т-секторлар) шығаратын секторының қысқаруы түсіндіріледі [1].

«Голландық ауру» термині алғаш рет ғылыми айналымға 1982 ж. енгізілді. М. Corden and J. Neary, олар осы терминмен шикізат нарықтарының қызған әлемдік жағдаяты кезеңінде сатылатын игіліктерді өндіретін экономиканың өңдеуші секторына шикізат (өндіруші) сектордың басым болып келетін теріс әсерін белгілеген» [2].

«Голландық ауру» феномені – өсудің әлсіз көрсеткіштерінің себептері ретінде – қолда бар инвестициялық құралдарды шикізат тауарларын өндіру мен тарату секторына бұрудан және экономикалық қызметтің басқа салаларын бәсекеге қабілетсіз етуден тұрады. Бұл жағдай, әсіресе, экспортталатын ресурстардың күннен күнге өсетін құны кезінде көрінеді.

Осылайша, «голландық ауру» газ немесе мұнай секілді белгілі бір табиғи ресурсты экспорттау көлемінің біршама артуы нәтижесінде туындайды. Оның экспортының төлемі ретінде елге келіп түсетін шетелдік валюта түсімдерінің біршама артуы ұлттық валютаның номиналды құнының төмендеуіне ықпал етеді. Осының нәтижесінде ел өнеркәсібінің шикізаттық емес салалары өнімдерінің халықаралық бәсекеге қабілеттілігі төмендейді, бұл салаларда өндіріс пен жұмыспен қамтылу көлемдерінің құлдырауы орын алады, жұмыссыздық пайда болады, өңдеуші салалардың тиісті тауарларын импорттау қажеттігі туындайды. Өңдеуші саладан ресурстардың қосылған құнның шамалы мөлшерін жасайтын шикізаттық салаға ауысуы жүреді.

Соңғысы таза экспорттың төмендеуімен экономикалық даму қарқынының баяулауына алып келеді.

Табиғи ресурстардың экспортынан елдің кірістерінің өсуі, оның валютасының ревальвациясы мен өнеркәсіп өндірісінің төмендеуі арасындағы байланысты байқау және дәлелдеу қиын емес. Сондықтан «голландық ауру» – бұл ресурстар экспортының шамадан артық болуымен байланысты тәуекелдер туралы ескертетін теориялық сызба және оның үстіне ел осы экономикалық белгіден шынымен зиян шегетіндігіне толық көлемде сенімді болуға болмайды, сондықтан «голландық ауру» диагнозы белгілі бір елдің өнеркәсібінде құрылымдық реформалар жүргізу қажеттігі туралы нақты ұсынымдар беруге қарағанда туындауы мүмкін қиындықтар туралы белгі беру болып табылады.

Бұл еңбекте Ресей мен Қазақстанда «голландық аурудың» болуы туралы мәселе ерекше қызығушылық тудырады.

Ресейге қатысты осы мәселеге өте көп зерттеулер арналған [3]. Бірқатар авторлар уақыт аралықтарын талдау әдістемесін пайдалана отырып, Ресейдің ЖІӨ мен мемлекет кірістерінің мұнайдың әлемдік бағаларына біршама тәуелділігі бар екендігін көрсетеді [4]. Кейбір авторлар өтпелі экономикалардың кейбір ерекшеліктерін: ұлттық валютаның құнсыздануы; қаржы жүйесінің әлсіздігі; капитал ағымындағы ұлғаюларды назарға алу үшін «голландық аурудың» стандартты үш секторлық моделін қарастырады.

Қазақстанда «голландық аурудың» болуы туралы мәселеге де бірқатар зерттеулер арналған [5, 6]. Мысалы, сипаттаушы статистика негізінде экономикалық көрсеткіштерді талдау, сондай-ақ мұнай бағаларының нақты валюта бағамына әсерін талдау нәтижесінде авторлар Қазақстанның экономикасында 1998 жылдан 2005 жылға дейінгі кезеңде «голландық аурудың» тек екі симптомы ғана байқалды деген қорытындыға келді: теңгенің нақты айырбастау бағамын нығайту және мұнай бағасының өсуі [7].

А.Е. Есентүгелов «...бүгінде Қазақстанда «голландық ауру» – бұл қауіп-қатер емес, нақты шынайылық», – деп атап өтеді және оның белгілерінің көрінуін келесі сызбамен көрсетеді: «шикізатқа әлемдік бағалардың өсуі – шикізат экспортының артуы – шикізаттық емес сектордағы өндіріс шығындарының өсуі, бәсекеге қабілеттіліктің жоғалуы, импорттың өсуі, нарықтан отандық тауарларды ығыстыру» [8].

Г. Смаилова «шикізат» экспортының жылдам өсуі және елдегі ақша көлемінің артуы, ұлттық валютаның нақты айырбастау бағамының жоғарылауы, «шикізат» секторларындағы еңбекақы деңгейінің артуы және нәтижесінде жалпы экономикадағы жалақының өсуі секілді белгілерін бөліп көрсетеді [9].

А.М. Тлеппаев атап өткендей Қазақстанның экономикасы шикізатқа тәуелді және онда голландық аурудың белгілері байқалады. Бұл үдеріс пен 90-жылдардағы экономикалық дағдарыс экономика құрылымының шикізаттық түріне өзгеруіне және машина жасау, тоқыма өнеркәсібі және т.б. секілді дайын өнімді шығарумен байланысты салалардың құлдырауына алып келді [10].

К.М. Сағынбекова «голландық аурудың»: мұнай бағасының өсуі; мұнай газ секторына тікелей шетелдік инвестициялардың өсуі; теңгенің нақты айырбастау бағамын нығайту; бастапқы деңгеймен салыстырғанда өндірістік саланың қысқаруы және теңгенің нақты айырбастау бағамын нығайту нәтижесінде оның құрылымының өзгеруі; білімге сұраныс құрылымының өзгеруі; сондай-ақ жемқорлықтың жоғары деңгейі секілді симптомдарын анықтады [11].

Алайда, көптеген зерттеушілер табиғи ресурстарды экспорттаушы елдерде «голландық аурудың» тек кейбір симптомдарының бар екендігін жартылай дәлелдеді немесе мұндай растауларды мүлдем таппады [12]. Осылайша, кейбір зерттеушілер шикізат секторының даму қарқыны мен өңдеуші саланың дамуындағы бәсеңдеулер арасында байланыстылықтың бар екендігін белгіледі, ал басқалары жоқ; «корреляцияның өзі-өздігінен себептілікті тудырмайды» деп атап көрсетті [13].

Өте көп зерттеулерге тән бір фактордың үлестік салмағын анықтауға талпыну кезінде корреляция мен себептіліктің тепе-теңдігі және дара түсініктердің әртүрлілігі орын алады [14]. Excel-гі қателіктер Гавай университетінің профессоры Р. Панко күнделікті шындыққа айналғанын тұжырымдайды, ол 60-жылдардың соңынан бастап осындай есептердегі қателіктерді зерттеуге маманданады: «Excel бағдарламалардағы барлық кестелердің 84%-да айтарлықтай қателіктер кездеседі. Қателіктердің өзі емес, біреудің есептеулер жүргізіп, қателіктерді анықтаған жағдайлардың өте сирек кездесуі ерекше» [15].

Осындай қателіктің белгілі бір мысалдарының біреуін келтірген жөн. 2013 ж. сәуір айында экономикалық блогтарда барынша көп талқыланатын тақырыптардың бірі К. Rogoff және С. Reinhart беделді ғалымдардың осындай қателігін талқылау болды. 2010 ж. осы екі гарвардтық экономист экономикалық саясаттың басты сұрағына жауап берілген ғылыми еңбекті жариялады: тапшылыққа бақылау жасауды өзіне қайтарып алу үшін мемлекеттік шығындарды қысқарту керек пе әлде экономикалық өсуді қалпына келтіру үшін мемлекеттің барлық ресурстарын пайдалану қажет пе? Әлемдегі жетекші 20 дамыған елдің 1946-2009 ж. кезеңіндегі мемлекеттік қарызының көлемі мен экономикасының даму қарқындарының арақатынасына талдау жасай отырып, авторлар мынадай қорытындыға келді: мемлекеттің қарыз деңгейі ЖІӨ-нің 90%-нан асқан кезде экономиканың даму қарқыны төмендейді [16]. К. Rogoff 2001-2003 жылдары ДВҚ басты экономисті болды, ол ғылыми әлемдегі макроэкономика саласындағы ең беделді және ықпалды мамандардың бірі. Ол келтірген қорытындылар екі жыл бойы мысалға келтіріп айтылып жүрді, оларға халықаралық қаржы институттарының ұсынымдары және белгілі бір деңгейде әлемнің көптеген елдерінің экономикалық саясаты негізделді. Ал, 2013 ж. Массачусетс университетінің студенті Т. Херндон мен оның оқытушылары М. Эш пен Р. Полин бұл ұсынымдар «қате деректерге негізделгенін және тексерілмеген статистикалық әдістемелерді пайдалану арқылы алынғаны» кездейсоқ анықтады – өзінің есептеулерінде К. Rogoff және С. Reinhart Excel құралдарын пайдалану кезінде қателескен. «Дамыған елдердегі және түрлі тарихи кезеңдердегі экономикалық өсу мен мемлекеттік қарыздың арасындағы өзара байланыс әртүрлі көрінген; даму қарқынының баяулау себептерін және оның жоғары деңгейдегі мемлекеттік қарызбен өзара байланысын талдай отырып, бірқатар айрықша факторлар мен жағдайларды қарастыру қажет – тек сонда ғана байыпты қорытындылар жасауға болады» [17].

Мұның барлығы бірқатар авторларға ғылыми тұрғыдан алғанда шикізат секторының өсуі мен ұлттық экономиканың өңдеуші салаларының дамуындағы бәсеңдеулердің өзара байланыстың дәлелденбеген, ол жай гипотеза күйінде қалды деп пайымдауға мүмкіндік берді.

Әдебиеттер

- 1 Gylfason T. Lessons from the Dutch Disease: Causes, Treatment, and Cures // Insitute of economic studies. Working paper series. – 2001, august. – № 1-6.
- 2 Corden M., Neary J.P. Booming Sector and Deindustrialization in a Small Open Economy // Economic Journal. – 1982. – Vol. 92. – P. 825-848.
- 3 Минерально-сырьевые ресурсы и экономическое развитие: Сборник научных трудов. / отв.ред. В.Б. Кондратьев. – М.: ИМЭМО РАН, 2010 – 211 с.
- 4 Забелина О. Российская специфика «голландской болезни» // Вопросы экономики. – 2004. – № 11. – С. 60-75.
- 5 Pomfret R. Will Oil be a Blessing or a Curse for Kazakhstan? – paper presented at the British Association for Slavonic and East European Studies conference in Cambridge. – UK, 2006, april 1-3.
- 6 Мухамедиев Б.М. Есть ли «голландская болезнь» в экономике Казахстана // Вестник КазНУ. Серия экономическая. – 2001. – №5. – С. 12-17.
- 7 Égert B., Leonard, C. Dutchdiseasescare in Kazakhstan: Is it real? // BOFIT Discussion Papers 9. 2007.
- 8 Есентугелов А. Лекарство от «голландской болезни» // Деловой мир. – 2005. – №2. – С. 42-43.
- 9 Смаилова Г. Особенности «голландской болезни» и угроза для Казахстана // Бизнес-путеводитель. 2006, 21 марта. – №11 (209). – С. 12-13.
- 10 Тлеппаев А.М. Моделирование экономического роста страны, богатой природными ресурсами, на примере Казахстана: дис.... док. фил. (PhD) в области экономики. – Алматы: КазНУ, 2008. – С. 59-64.
- 11 Сагинбекова К.М. «Голландская болезнь»: концептуальные принципы и оценка ее влияния на экономику Казахстана: дис... док. фил. (PhD) по экон. наукам. – Астана, 2009. – 127 с.
- 12 Sala-i-Martin X., Subramanian A. Addressing the Natural Resource Curse: an Illustration from Nigeria // NBER Working Paper. – 2003. – № 9804.
- 13 Wilkinson R. How economic inequality harms societies, TED Conferences, 2011 // http://ted.com/talks/richard_wilkinson.html
- 14 Rosenzweig Ph. The Halo Effect... And the Eight other Business Delusions that Deceive Managers. – New York: Free Press, 2007. – P. 232.
- 15 Long R. The Weird and Very Real World of Excel-Error Research The Rogoff-Reinhart blunder is a prominent example of a very common problem // New republic. – 2013, april – 18 // <http://newrepublic.com/article/112951/kenneth-rogoff-carmen-reinhart-and-world-excel-error-research#>
- 16 Reinhart C.M., Rogoff K.S. Growth in a Time of Debt // American Economic Review. American Economic Association. – 2010, May. – Vol. 100. – № 2. – P. 573-78.
- 17 Herndon T., Ash M., Pollin R. Does High Public Debt Consistently Stifle Economic Growth? A Critique of Reinhart and Rogoff. Political Economy Research Institute. – 2013.

References

- 1 Gylfason T. Lessons from the Dutch Disease: Causes, Treatment, and Cures // Insitute of economic studies. Working paper series. – 2001, august. – № 1-6.
- 2 Corden M., Neary J.P. Booming Sector and Deindustrialization in a Small Open Economy // Economic Journal. – 1982. – Vol. 92. – P. 825-848.
- 3 Mineral'no-syr'yevyeresursy i ekonomicheskoe razvitiye: Sbornik nauchnyh trudov / otv.red.: V.B.Kondrat'ev. – M.: IMEMO RAN, 2010 – 211 s.
- 4 Zabelina O. Rossiyskaya specifika «golladskoy boleznii» // Voprosy ekonomiki. – 2004. – № 11. – S. 60-75.
- 5 Pomfret R. Will Oil be a Blessing or a Curse for Kazakhstan? – paper presented at the British Association for Slavonic and East European Studies conference in Cambridge. – UK, 2006, april 1-3.
- 6 Muhamediev B.M. Est' li «golladskay abolezn'» v ekonomike Kazakhstana // Vestnik KazNU. Seryia ekonomicheskaya. – 2001. – №5. – С. 12-17.
- 7 Égert B., Leonard, C. Dutchdiseasescare in Kazakhstan: Is it real? // BOFIT Discussion Papers 9. 2007.
- 8 Esentugelova A. Lekarstvoot «gollandckoyboleznii». // Delovoymir. – 2005. – №2. – S. 42-43.
- 9 Smailova G. Osobennosti «gollandskoy boleznii» I ugroza dliya Kazakhstana // Biznes-putevoditel'. 2006, mart – 21. – № 11 (209). – S. 12-13.
- 10 Tleppaev A.M. Modelirovanie ekonomicheskogo rosta strany bogatoy prirodnyimi resursami na primere Kazakhstana: dis... dok. fil. (PhD) v oblasti ekonomiki. – Almaty: KazNU, 2008. – С. 59-64.
- 11 Saginbekova K.M. «Gollandskaya bolezn'»: konceptual'nye principy i ocenka ee vliyanya na ekonomiku Kazakhstana: dis... dok.fil. (PhD) poekon. naukam. – Astana, 2009. – 127 s.
- 12 Sala-i-Martin X., Subramanian A. Addressing the Natural Resource Curse: an Illustration from Nigeria // NBER Working Paper. – 2003. – № 9804.
- 13 Wilkinson R. How economic inequality harms societies, TED Conferences, 2011 // http://ted.com/talks/richard_wilkinson.html
- 14 Rosenzweig Ph. The Halo Effect... And the Eight other Business Delusions that Deceive Managers. – New York: Free Press, 2007. – P. 232.
- 15 Long R. The Weird and Very Real World of Excel-Error Research The Rogoff-Reinhart blunder is a prominent example of a very common problem // New republic. – 2013, april – 18 // <http://newrepublic.com/article/112951/kenneth-rogoff-carmen-reinhart-and-world-excel-error-research#>
- 16 Reinhart C.M., Rogoff K.S. Growth in a Time of Debt // American Economic Review. American Economic Association. – 2010, May. – Vol. 100, № 2. P. 573-78.
- 17 Herndon T., Ash M., Pollin R. Does High Public Debt Consistently Stifle Economic Growth? A Critique of Reinhart and Rogoff. Political Economy Research Institute. – 2013.